

הפסיקה הצבאית ביחידה דגשים ראשוניים

על רב של יחידה צבאית לראות את עצמו רב של קהילה שבה חברים אנשים בעלי אמונות ודעות שונות, ולכן בפסיקותיו עליו לפעול למען חיזוקה של תחושת האחדות ביחידה. בכך יסייע לה למלא את משימותיה כנדרש

מבוא

אחד מתפקידיו המרכזיים של רב צבאי הוא פסיקת הלכה לחיילים ולמפקדים ביחידות. התפקיד הזה נקבע כבר בפקודת המטכ"ל הראשונה (23.12.1948) בסעיפים א, ג¹:
"לשכת הרבנות הצבאית מטכ"ל/אכ"א היא הרשות העליונה לכל ענייני הדת בצבא... תפקידי הלשכה הם: לקבוע ולנסח הלכות והוראות בנושאי דת..."

במהלך השנים נדחק התחום הזה לשוליים², ונוצרה תחושה בצבא של "חלל הלכתי"³. כתוצאה מכך גם מפקד היחידה וקציני המטה המקצועי אינם מודעים להיבטים ההלכתיים שכרוכים בפעילות הצבאית. חוסר הממשק עם רב היחידה פוגע בתהליך של פסיקת ההלכה ביחידה ומערים לעיתים קשיים על יישומן בפועל של תוכניות המפקד. במסגרת התהליך של פסיקת ההלכה קיים מרחב של שיקול דעת לרב הצבאי⁴. שיקולים שונים משמשים בערבוביה במרחב הזה, ומעל הבמה הזאת אנסה להתוות נקודות ציון עקרוניות שאליהן יש לתת את הדעת במהלך התהליך. יש להדגיש שאין הכוונה ליצור אחדות בין הפסיקות השונות, ואוטונומיית הפסיקה של רב היחידה חייבת להישמר (במגבלות של הגדרות הרמה הממונה).

לעיתים, בשל ניסיון צבאי עשיר או אף פיקוד על יחידות מובחרות, יכול רב אזרחי לראות את עצמו גם מומחה בתחום הצבאי-ביטחוני. יש להדגיש כי גם ניסיון רב בתחומים צבאיים חייב להיות בעל חיבור ישיר לתמונת המצב בשטח. המומחיות בהקשר הזה, כבכל תחום, היא דינמית ביותר. המפקד (שהוא מומחה לענייני צבא) ניזון כל העת משכלולים טכנולוגיים (למשל, אמצעי לחימה חדשים), מהנחיות מבצעיות מעודכנות, מתורות לחימה מתקדמות וממידע מודיעיני הזורם ללא הרף. הרב האזרחי, לרוב, אינו ניזון מהמידע הזה, ולכן ניסיונו להפוך למומחה בענייני הלכות צבא לאור עברו הפיקודי נידון מראש לכישלון. במאמר הזה יוצגו דגשים ראשוניים במסגרת הדרישה לרב היחידה לשכלל את יכולותיו בתחום של פסיקת הלכה נוסף על יכולותיו בתחומים המבצעיים והלוגיסטיים של יחידתו⁵. במקביל לכך, על מפקד היחידה ועל קציני המטה המקצועי להיות מודעים להיבטים של פסיקת ההלכה בצה"ל ולגבש ממשקי פעילות יעילים עם הרב. אם כך יהיה, תהליכי קבלת ההחלטות במטה המקצועי יהיו יעילים יותר, והתמונה המקצועית והלוגיסטית שתיתן למפקד תהיה מדויקת יותר.

סרן (מיל') הרב ד"ר ירון זילברשטיין
 לשעבר רב של חטיבת שריון
 באוגדת הגליל. כיום חונך בקורס
 רבנים צבאיים בבה"ד 1

טקס סיום קורס רבנים צבאיים של חיל הרכבות הצבאית | הרב הצבאי הוא חלק אינטגרלי ממטה היחידה, ומתוך כך עליו לאמץ חשיבה פיקודית ולחלוק את המידע המצוי ברשותו עם עמיתיו למטה המקצועי של היחידה

הפוסק הצבאי בענייני הלכה

ראשיתה של הפסיקה הצבאית בתוכנית האופרטיבית של היחידה - בשלב של קבלת הרעיון המבצעי וגיבושו במפקדת היחידה לכלל תוכנית אופרטיבית ובשלב שבו היא מגובשת ויורדת לרמת כפופות. על רב היחידה להיות שותף פעיל בעיצוב התוכנית האופרטיבית ובנתינת דגשים ליחידות הכפופות מתוך תפיסתו המקצועית. העשייה הזאת מותנית ביחסי גומלין תקינים עם קציני המטה המקצועי של היחידה. זהו המפתח המרכזי להתנהלות מיטבית של הרב במוקד העשייה ביחידה הצבאית.

אם מעורבותו של רב היחידה בשלב של קבלת הרעיון המבצעי וגיבושו במפקדת היחידה תלויה בשותפותו בתהליכי גיבוש הפקודה, הרי שמעורבותו בשלב של הורדת הפקודה לרמות הכפופות תלויה בזמינותו האישית למפקדי היחידה ולחיליה.

במקרים מסוימים פונה מפקד היחידה אל הרב בהיותו בעל סמכות צבאית לפסוק בענייני הלכה שאינם קשורים במישרין לתוכנית המבצעית של היחידה. על המפקד לדעת שהתייעצויות מעין אלה יסייעו לעיתים גם ביישום תוכניותיו המבצעיות.

בין סמכות פרקטית ותיאורטית

הרב הצבאי הוא חלק אינטגרלי ממטה היחידה, ומתוך כך עליו לאמץ חשיבה פיקודית ולחלוק את המידע המצוי ברשותו עם עמיתיו למטה המקצועי של היחידה.

מתוקף תפקידו על הרב לפסוק הלכה לחייל ולמפקד כאחד ולגבש הנחיות ברורות מבחינת שמירת הדת ביחידה. התחום הזה נקרא תחום הסמכות הפרקטית,⁶ כלומר הסמכות הוענקה לבעל התפקיד על ידי הממונים עליו. עם זאת, קיימים תחומים נוספים שאינם בסמכותו הישירה של הרב, כפי שהוגדרה בפקודות הצבא, אך מצויים בתחום סמכותו התיאורטית, כלומר זו הנובעת ממומחיותו בתחומו.

נקודות ההתנגשות שבין הגדרת תפקידו של הרב הצבאי בתוך המערכת הצבאית לבין סמכותו התיאורטית מצויות במיוחד במתחם השאלות הפוליטיות. בין היתר ממלא הצבא משימות שבנוגע אליהן קיימת אי-הסכמה ציבורית כמו פינוי יישובים ובניית גדר ההפרדה. בתחומים האלה לא ניתנה לרב סמכות פרקטית בחוק הצבאי, אך חיילים ומפקדים ביחידות מצפים ממנו לפסיקת הלכה גם בתחום הזה.

הציפייה הזאת מעמידה את הגדרת תפקידו של הרב הצבאי במקום בעייתי ועלולה לערער את מעמדו ביחידתו; וכך כותב הרב יואל בן נון:⁷

"צריך להיזהר מפסקי הלכה מחייבים בתחומי המחלוקת הציבורית, שכן הדבר עלול להפוך להתערבות ה'כהונה' בניהול המדינה והצבא או לכפיית עמדה הלכתית אחת על הציבור. ניסיונות כאלה מסתיימים בדרך כלל בכישלון תורני ובחילול השם".

דבריו של הרב בן נון אמורים בנוגע לפסיקה בהלכות ציבור, אך דומה שהדברים נכונים במיוחד לרב שנמצא במסגרת יחידתו הצבאית.⁸ צביעתו הפוליטית של הרב בצבע מסוים מקרבת אליו חיילים מסוימים, אך גם מרחיקה ממנו חיילים אחרים. צביעה פוליטית מעוררת ספק במקומו של הרב במערכת ההיררכית הזאת. לכן על הרב להגביל את תחומי פעילותו לתחומי המנדט שניתן לו ולטעון בקול רם כי המנדט שניתן לו אינו כולל עיסוק בתחומי המחלוקת הציבורית.⁹ במקביל לכך על הרב להימנע מהשמעת דעות פוליטיות בשיחות בין חיילים ומפקדים, מכיוון שאין נושא כנושא פוליטי ליצור איבה, רתיעה ומחלוקת בין אנשים. חשוב להדגיש שהקו הזה תואם את המציאות הצבאית

העכשווית המנסה להימנע מהימצאות במרחבים שבהם קיימת מחלוקת ציבורית, כדעת יגיל לוי.¹⁰

בהתנהלות שכזאת מצמצם הרב את סמכותו התיאורטית, אך מעמיק את סמכותו הפרקטית ביחידה ומחדד את היותו הרב של כל החיילים והמפקדים ביחידה, על דעותיהם השונות, שהרי "אם יבסס המפקד את מנהיגותו על סמכות פורמלית בלבד - סיכוייו להצליח כמפקד נמוכים ביותר", כדברי רא"ל ("מיל") משה יעלון.¹¹

פסיקת הלכה ליחיד וליציבור

את סמכותו העיונית על הרב לנצל בתחומים נוספים כמו מתן עידוד וסיוע נפשי לחיילים ולמפקדים והדגשת חשיבותו של השירות בצבא. על הרב להבין מהם צרכיו של העומד מולו, לאמץ תפיסת תפקיד חברית ולהימנע מתפיסת תפקיד של מחנך.¹²

באחת מתשובותיו המוקדמות כתב הרב עובדיה יוסף ש"עלינו להציל את מה שניתן להציל".¹³ על פי הגישה הזאת, על הרב לעסוק בהצלחתם של בני קהילתו מעשיית עבירות על פי ההלכה. דומה כי רב צבאי המשמש מנהיג רוחני לקהילתו אמור לראות הישג משמעותי במציאות שבה אין ביחידות בעיות כשרות וכי ההגדרה "כשר" נכונה לכלל המתקנים והמוצבים ביחידה. העובדה שישנם ביחידה מי שאוכלים כשרות מהודרת לצד אחרים שאוכלים טרף אינה הישג אלא כישלון מנהיגותי. דומה שהאמירה הזאת נכונה הן במציאות הצבאית והן במציאות האזרחית.

יש להדגיש שפסיקת הלכה ליציבור מלווה תדיר בביקורות משני הכיוונים. יהיו חיילים ביחידה שיטענו כי הרב מקל מדי, "מתיישר" עם דרישותיו של מפקד היחידה ואינו מעמיד את ענייני ההלכה בראש סדר העדיפויות, ואילו חיילים אחרים יטענו שהרב מחמיר מדי ואינו מיישם את יכולותיו ההלכתיות למען היתרים הלכתיים.¹⁴ על רב היחידה להיות מודע לקולות השונים ולמצוא את דרך ההתנהלות הנכונה בעיניו בכל מצב. רצוי שגם המפקדים ביחידה יהיו

מודעים לקושי המהותי הזה שבו נתקלים רבני יחידות רבים בתפקידם. הדברים אלו אמורים במצב שבו הרב עומד מול אדם יחיד ובאופן פרטני, אך חשוב שהן רב היחידה והן כלל קציני היחידה יפנימו כי קיים הבדל מהותי בין פסיקת הלכה ליחיד לבין פסיקת הלכה ליציבור. וכך כותב הרב משה צבי נריה:

"בפיקוח נפש היחיד ניתן להבחין בבידור בין מצב של סכנה למצב תקין, ואילו בפיקוח נפש הרבים בשעת חירום של מלחמה אין האומדנה ניתנת לאבחנה מדויקת, ואי אפשר לחזות מראש התפתחויות שונות, ולכן השטח של דחיית מלחמה רחב יותר".¹⁵

ליחיד ניתן לפסוק בהתאם לצרכיו האישיים, אך בפסיקה ליציבור קשה לאפיין צרכים אישיים, ולכן יש לפסוק הלכה בהתאם ליכולות של רוב האוכלוסייה. את אפשרות ההחמרה יש להשאיר בידי החייל הבודד המעוניין להחמיר על עצמו מסיבות שונות. הפסיקה הצבאית צריכה להיות כזו שמביאה בחשבון את כל השיקולים והופכת אותם לדרך הכבושה לרבים. על הרב לתת את הדעת לתפקידיהם של החיילים ביחידתו. מגוון התפקידים ביחידה הוא גדול. כך, למשל, ייתכן שהחיילים האחראים למערך התצפיות נמצאים במשך 24 שעות בחדר ממוזג, אך מתקשים לתפקד מצהרי יום צום, והריכוז שלהם פוחת. במצב כזה היכולת להבחין במחבל ולהזהיק את הכוחות המתאימים לפני כניסתו לשטח ישראל היא עניין מובהק של פיקוח נפש. לעומת זאת, ייתכן שניתן למצוא דרך שבה האפסנאי יוכל לתפקד גם ביום צום, וישנן לכך עוד דוגמאות רבות. למותר לציין שמקורות חשובים לבידור הפרטים האלה (כולל בנוגע ליחידות נספחות) הם קצין המבצעים ושאר הקצינים במטה המקצועי. המאפיין המובהק ביותר של שדה הקרב הוא חוסר הוודאות הקיים בו. כתוצאה מכך מתקשים המפקד ושאר הקצינים לגבש תמונת מצב מדויקת של המציאות בשדה הקרב. הקושי הזה מקרין ממילא על רב היחידה שמתקשה אף הוא להבין לאשורה את תמונת המצב המעודכנת.

לכן על הרב לצבור נתונים רבים ככל שניתן ממפקד היחידה ומקציני המטה שלצידו ולנסות לגבש מתוך הנתונים האלה תמונה מדויקת ככל הניתן של המצב המבצעי.¹⁶ זאת מתוך ידיעה ברורה כי ייתכן שהתמונה הזאת היא חלקית ואף תשתנה לחלוטין בהמשך - בשעה שבה הוא ייתן את פסק ההלכה ולאחריה. לכן התהליך של פסיקת ההלכה אמור להיעשות באופן דינמי ורצוף בהתאם להתפתחויות בשדה הקרב.¹⁷

דוגמה לכך ניתן להביא מהתחום של כשרות המזון. בתחום הזה על הרב הצבאי להביא בחשבון את העובדה שבצבא תלוי החייל לחלוטין באספקה שמגיעה מגורמים אחרים, ובהם יחידות הספקה פיקודיות ומטכ"ליות. זאת בשונה ממצבו של אזרח שיכול להישאר זמן מסוים ללא מזון מסוים אם אינו מצוי ברמת הכשרות הראויה בעיניו. נוסף על כך, בצבא הגעת אספקה ביום אחד, איננה מלמדת בהכרח על הגעה תקינה גם בימים שלאחר מכן, ועל הרב להיערך גם לכך.¹⁸

על הרב לוודא עם קציני המטה הרלוונטיים אם התוכנית האופרטיבית מכילה אפשרויות להקפצת כוחות לשם יצירת ציוותי כוחות אחרים. במקרים כאלה נכון יהיה להביא בחשבון את האפשרות שבמקום ההגעה המיועד יהיה מחסור במזון ובשתייה - מה שעלול להשפיע לרעה על כשירות החיילים. לכך יש, כמובן, גם היבטים הלכתיים. על קצין הלוגיסטיקה להבין בהקשר הזה שממשק עבודה יעיל עם רב היחידה ישכלל וישפר גם את עבודתו שלו בתחום הלוגיסטיקה.

כור היתוך ופוליטיקה של זהויות

בעבר רווחה הנטייה לראות בצבא כור היתוך של החברה הישראלית, וכיום רווחת בו, כבשאר החברה הישראלית, "פוליטיקה של זהויות".¹⁹ הסדר חברתי הזה מדגיש דווקא את קולם של הציבורים השונים המרכיבים את הצבא ולא קול אחיד והומוגני. אם בעבר היה הרב הצבאי דוברו ומיישמו של "הנוסח האחד" בצבא, הרי כיום עליו להיות מודע לפסיפס הרב-גוני המאכלס את יחידתו. לכן על הרב לתת את הדעת לזהויות השונות

הקיימות ביחידתו ולהתאים את פעילותו לסוגי האוכלוסיות האלה. דוגמה לכך ניתן לראות באמירת ברכות ותפילות. אם בעיני חלק מהחיילים אחד מתפקידי הרב הוא לברך את ברכת הדרך בכל נסיעה צבאית, הרי שבעיני אחרים אמירת התפילה הזאת היא סוג של כפייה דתית שכופה הרב על מי שאינם מעוניינים בכך.

קיימת נטייה מערכתית בקרב רבנים צבאיים להסתמך על פוסקים אזוריים בעלי שיעור קומה בכל הקשור לפסיקת הלכה בצבא ולהתעלם ממערכת הפסיקה ההיררכית בצבא. לעיתים "הצבא אף עודד את כינונה של מערכת דואלית הממסדת את כפיפות החיילים לרבנים ולפיקוד הצבאי בו בזמן ומעניקה לרבנים מעמד בהתנהלותן של היחידות המאוישות בתלמידיהם, אף זאת כסוג של תגמול סמלי".²⁰

דרך הפעולה הזאת מקעקעת את כוחה ואת עוצמתה של המערכת הצבאית ופוגעת פגיעה ניכרת ביכולתה של הרבנות הצבאית להתוות כיוון ודרך. במקרים מסוימים שוקל הרב האזרחי את שיקוליו כאזרח, ואת הנורמות הרצויות בעיניו הוא שואב מחברה אזרחית ואינו מפנים את הפער הקיים בין אזרח לחייל. לכן על הרבנים הצבאיים לדרוש הליכים מושכלים של פסיקת הלכה הן מהרמה הממונה והן מהרמות הכפופות להם ולהימנע מלהפנות את פסיקת ההלכה בצבא למיקור חוץ.

בנקודה הזאת על מפקדי היחידה להעצים את מעמדו הבלעדי של רב היחידה בתחום פסיקת ההלכה ולחסום הישענויות על פוסקי הלכה אזוריים. על המפקד להבין שהסתמכות על פוסקי הלכה אזוריים היא דרך קצרה ליישום נקודתי, אך ארוכה למדי בשעה שיש לגבש הנחיות הלכתיות מחייבות לכלל חיילי היחידה.

סיכום

על התהליך של פסיקת הלכה בצבא להיות מושכל ולכלול כמה עקרונות יסוד. על הרב להיות מעודכן בכל ההיבטים המבצעיים והלוגיסטיים של שדה הקרב ולספק לתמונת המצב הזאת השלכות דתיות-הלכתיות.

הדיאלוג עם אנשי היחידה צריך להיות ישיר ובגובה העיניים. על מפקד היחידה ועל קציני המטה המקצועי מוטלת האחריות להכיר בנחיצותו של התהליך הזה ולסייע לרב היחידה בגיבוש תמונת המצב המעודכנת וכן בנגזרותיה ההלכתיות והלוגיסטיות.

תהליך של פסיקת הלכה הוא מעגלי. במהלכו אמור הרב ליצור תמונה הלכתית התואמת את התמונה המבצעית ומספקת לה פתרונות מתאימים. עם נתינת הפסק על הרב לעמוד על השלכותיו ביחידה ובכך לשכלל את יכולותיו בהמשך.

על רב היחידה לראות את עצמו רב של קהילה שבה חברים אנשים בעלי אמונות ודעות שונות ולאור זאת לפעול למען חיוזק תחושת האחדות ביחידה. בכך יסייע ליחידה למלא את משימותיה כנדרש.

הערות

1. מנחם מיכלסון, "הרבנות הצבאית הראשית", בתוך: **צה"ל בחילו - אנציקלופדיה לצבא וביטחון**, רביבים, תל-אביב, 1982, עמ' 88.
2. אהרון קמפינסקי, **דת, צבא וחברה בישראל: תמונות בעיצובה ובדרכה של הרבנות הצבאית**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ח, עמ' 42-43. תודתי נתונה לד"ר קמפינסקי על שהעמיד לרשותי עותק של עבודתו.
3. **שם**, עמ' 67, וראו גם הרב נ' גוטל, "שתיקתה הרועמת של הרבנות הצבאית", **מימד** 17, 1999, עמ' 26-30.
4. בנוגע לפסיקה האזרחית יש לציין כאן את ספרו של דניאל שפרבר, **נתיבות פסיקה: כלים וגישות לפוסק ההלכה**, ראובן מס, ירושלים תשס"ח.
5. לתיאור תפקידו של הרב הצבאי ראו ירון זילברשטיין, "לדמותו של הרב הצבאי בצה"ל: עבר, הווה ועתיד", ספר עמדות א, תש"ע, עמ' 83-94.
6. Jan Steutel, and Ben Spiecker, "Authority in Educational Relationships", **Journal of Moral Education** 29 (3), 2000, pp. 323-337.
7. הרב יואל בן נון, "משטר דמוקרטי על פי התורה", בתוך עמיחי ברהולץ (עורך), **דרך ארץ דת ומדינה**, ירושלים, תשס"ז, עמ' 342.

8. לסקירה על עיסוקה של הרבנות הצבאית בשאלות של מוסר מלחמה ראו קמפינסקי, **שם**, עמ' 78.
9. לתיאור הנטייה בצה"ל להרחיק חיילי מילואים מאזורי חיכוך ומחלוקת ציבורית ראו יגיל לוי, **מצב העם לצבא הפריפריית**, כרמל, ירושלים, 2007, עמ' 78.
10. **שם**, עמ' 229.
11. משה יעלון, "איש אשר רוח בו", בתוך א' תירוש (עורך) **קובץ מאמרים בנושא מנהיגות לאור דמותו של אל"ם דוד וינברג הי"ד**, ירושלים תשס"ד, עמ' 12.
12. עם זאת, בענייני פסיקת הלכה יש לשקול גם שיקולים חינוכיים. דוגמה לכך ניתן להביא בשימוש במי שאינו יהודי לפתרון בעיות בשבת. שימוש בגוי של שבת בצבא אפשרי, אך ראוי לעשותו באופן מושכל ובאופן אקראי. התנהגות של הרב - ולו זו הנלמדת מכלל - בנוגע לקלות שבה ניתן להשתמש בדרך ההלכתית הזאת, עלולה, למשל, ללמד את אחראי המטבח שהדבר מותר אף בנסיבות אחרות, והדבר יכול אף להוביל לתורן שאינו יהודי שיבשל אוכל מלכתחילה בשבת. לכן על הרב הצבאי לשקול שיקולים רחבים ולהתייחס לעיתים גם לעניינים פשוטים כאל עניינים התלויים בשערה, וכך יבטיח את היחס הראוי להיבטים הלכתיים בצבא.
13. הובא בשו"ת **ציץ אליעזר** ח"ב, עמ' רכז.
14. **בבלי עירובין** עב, ע"ב.
15. הרב משה צבי נדיה, **ענני פתחיה**, תל-אביב, תשנ"ב, עמ' 56.
16. יש להדגיש כי גם החלטות המפקד מתקבלות לעיתים כאשר לא כל הנתונים הרצויים מצויים בידיו. ראו: יהושפט הרקבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 483.
17. וממילא לעיתים הרב הוא בגדר תלמיד חכם שלא הגיע להוראה (מחמת חוסר נתונים) ומורה, ולעיתים הוא בגדר תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה (מחמת חוסר בנתונים), **בבלי** ע"ז יט ע"ב.
18. לדיון עקרוני ראו, למשל, משה קרס, **הלוגיסטיקה במערכה**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 2002.
19. ראו, למשל: יוסי יונה ויהודה שנהב, "המצב הרב-תרבותי", **תיאוריה וביקורת** 17, 2000, עמ' 163-188.
20. יגיל לוי, **שם**, עמ' 262.